

اسوه های حوزه

نگاهی به زندگی علامه حاج شیخ علی اکبر نهاوندی (۱۳۶۹-۱۲۷۸ هـ.ق)

غلامرضا جلالی

نشئه کام زلال رحمت خداوندی

علامه محدث آیت الله حاج شیخ علی اکبر فرزند شیخ حسین نهاوندی خراسانی، در سال ۱۲۷۸ هـ. ق برابر با ۱۲۳۸ هـ. ش در نهاوند به دنیا آمد و مقدمات را در همان شهر نزد شیخ جعفر بروجردی و حاج ملا محمد سره بندی علم آموخت، بعد به بروجرد مسافرت نمود و در آنجا در مجلس درس شیخ آقا حسین شیخ الاسلام و میرزا حسین توپسرکانی و سید ابوطالب بروجردی، شرکت جست. مدتی به مشهد امام علی بن موسی الرضا(ع) آمد و نزد فرهیختگان نامداری چون شیخ عبدالرحیم بروجردی، حاج میر سید علی حائری یزدی و حاج شیخ محمد تقی بجنوردی، تحصیل کرد. بعد به اصفهان رفت و نزد علمای این شهر و نیز تهران نزد میرزا عبدالرحیم نهاوندی و میرزا محمد اندرمانی شاگردی و از آنجا همراه همنام خود مولی علی اکبر نهاوندی، به عتبات عالیات مهاجرت و در سامرا اقامت گزید و در درس میرزا محمد حسن مجدد شیرازی شرکت کرد و در سال ۱۳۰۸ هـ. ق به نجف اشرف رفت و نزد سید محمد کاظم طباطبائی یزدی و مولی محمد کاظم آخوند خراسانی و شیخ محمد طه نجف و میرزا حبیب الله رشتی و شیخ الشریعه اصفهانی و شیخ محمد حسن مامقانی و مولی لطف الله مازندرانی، حاج شیخ زین العابدین مازندرانی، حاج ملا محمد تربیانی، سید ابوالقاسم اشکوری، میرزا محمد تقی شیرازی و حاج ملا حسینقلی همدانی، معارف الهی را به پایان برد و به درجه اجتهاد دست یافت و علوم حدیث را از حاج میرزا حسین نوری صاحب مستدرک فراگرفت و بجزوی از میرزا

حبیب الله رشتی، شیخ الشریعه اصفهانی، سید ابوالقاسم بن معصوم اشکوری، سید حسین کوه کمری، سید مرتضی کشمیری اجازه روایت دریافت کرد و به این ترتیب ایشان در حوزه های علمی به عنوان یکی از بزرگان علم اشتهار یافت و جامعیتی را به دست آورد که بعدها با ترکیبشان با علوم عقلی شایستگی عنوان علامه را بدست آورد.

مرحوم آیت الله شهاب الدین مرعشی، در بعضی آثار خود، ضمن یادآوری این نکته که مرحوم نهاوندی با پدر ایشان، آیت الله سید شمس الدین محمود حسینی مرعشی نجفی، متوفی ۱۳۳۸ هـ. ق هم دوره و هم درس بوده است، از شخصیت علمی او چنین تجلیل می کنند: «کان خیریتا فی الحدیث و مقدماته من الرجال و الدراية فقیها اصولیا متکلما مفسراً»^(۱)

بازگشت به میهن

علامه نهاوندی در اواخر ماه ذی القعدة سال ۱۳۱۷ هـ. ق، برابر با ۱۲۸۰ هـ. ش و به روایت آقا بزرگ تهرانی در نقباء البشر در سال ۱۳۱۹، با توجه به مرضی که تن او را رنجور ساخته بود، به ایران آمد و یک ماه و نیم در تبریز ماند و از آنجا به نهاوند رفت و تا نیمه ماه ذی الحجة سال ۱۳۲۲ هـ. ق در آنجا ماند و در محرم سال ۱۳۲۳ هـ. ق برابر با ۱۲۸۱ هـ. ش به تهران هجرت نمود و تا سال ۱۲۸۷ هـ. ش یعنی همه سالهایی که مصادف با انقلاب مشروطه بود، در تهران ماند. و در این مدت در بحث فقه حاج شیخ محمد حسن آشتیانی و در بحث عرفان و علوم عقلی مرحوم حیدر خان نهاوندی و میرزای جلوه و محمد رضا قمشه ای از اساتید فن معقول حضور می یافت.

بود و غسلخانه مشهد در خیابان ۱۷ شهریور در محل کنونی پارک وحدت قرار داشت و مردم با سختی طاقت فرسایی در مراسم کفن و دفن ایشان شرکت جستند و همین امر سبب شد که مرحوم آیت الله فقیه سبزواری با توجه به مساعدتهایی که مرحوم نهایندی در زمان حیات خود کرده بود غسلخانه اول طبرسی را بنا نماید.

جسد پاک علامه نهایندی در دارالسعاده در

پائین پای هشتمین امام پاکان و کنار قبر شیخ مرتضی آشتیانی دفن گردید. و روح بلندش به عالم بالا عروج کرد.

شیخ محمد فرید نهایندی نواده ایشان است که پس از وی به جای ایشان در مسجد جامع گوهر شاد اقامه نماز می کرد و در تهران درگذشت و روز ۲۵ آذر سال ۱۳۴۷ جنازه وی به مشهد انتقال یافت و از محل مسجد جفائی مشهد تشییع شد.

اخلاق نهایندی

علامه شیخ علی اکبر نهایندی، با این که چهل سال تمام، ریاست دینی خراسان را به عهده داشت، انسان پرهیزکاری بود و عمر خود را در خدمت به مردم و انجام وظایف دینی صرف می نمود و با زهد و اخلاق می زیست. وی که چندین دهه زمام امور روحانیت مشهد، بلکه خراسان را در اختیار داشت، جز خودش احدی را در هیچ یک از کارهای مربوط به خود دخالت نمی داد، حتی امور مربوط به منزل را تا مدتی خودش انجام می داد و

مرحوم نهایندی در سال ۱۳۲۸ هـ ق برابر با ۱۲۸۷ هـ ش یعنی چهار سال پس از انقلاب مشروطه به مشهد آمد و مجاور امام عالمان عامل شد و مورد استقبال همه مردم قرار گرفت و به تدریج مقبولیت عامه یافت و تا مدت ۱۲ سال بین الطلوعین ماه رمضان و بین الطلوعین دهه اول ماه محرم در مسجد جامع گوهر شاد و شبستان نهایندی مردم را ارشاد می کرد و در همان مسجد به اقامه نماز می پرداخت و بزرگان شهر و پرهیزکاران به او اقتدا می کردند و او مرجع شرعی شهر شهادت شد.

او بعد از اقامه نماز عشا به منبر می رفت و به موعظه می پرداخت. موعظه های او مالا مال از نکات نغز و مؤثر و با لهجه ای صادقانه و همراه با اخلاص بود. حالات عبادی و خضوع و خشوع مخصوص به خود داشت، وی در سال ۱۳۶۶ هـ ق برابر با سال ۱۳۲۶ یعنی سه سال پیش از درگذشت خود به عتبات مقدسه رفت و شادروان شیخ اسماعیل نجومیان ماده تاریخ بازگشت ایشان را در دیوان خود آورده است و در سال ۱۳۶۷ هـ ق به قم مشرف شد و مورد تجلیل مرحوم شیخ عبدالکریم حایری، موسس حوزه قم قرار گرفت.

آیت الله شهاب الدین مرعشی در روز جمعه ۱۶ جمادی الاولی سال ۱۳۵۴ و میرزا علی محمد وزیری در ۳ ماه ربیع الثانی ۱۳۶۳ و شیخ محمد شریف رازی در سال ۱۳۶۴ از وی اجازه روایی دریافت کردند.

شیخ بزرگوار ما در ۱۹ ربیع الثانی سال ۱۳۶۹ برابر سال ۱۳۲۹ در ۹۰ سالگی در مشهد درگذشت. روز درگذشت ایشان هوا بسیار سرد بود و برف سنگینی باریده

شخصاً احتیاجات خود را از بازار می خرید و هرگز تغییری در اخلاق و آداب وی مشاهده نمی شد همیشه می کوشید اختلاف گروه های اجتماعی را از میان بردارد و میان همگان وحدت و یکپارچگی به وجود آورد.

ایشان از سجایای برجسته ای برخوردار بود، از خود گذشتگی از سجایای او شمرده می شد. در نماز به حال فقرا و بینوایان رسیدگی می کرد و مستمندان زیادی را به این نحو تامین می نمود. او گفته های خود را پیش از دیگران به کار می بست و از مجادله پرهیز می کرد.

خدمات نهایندی

مرحوم نهایندی در طول چهل سال اقامت خود در مشهد منشأ خدمات زیادی شد.

در روزگار وی مدرسه های دینی رضوان، ابدال خان، ثواب، باقریه، دو درب، سلیمانیه، بالا سر، میرزا جعفر، عباسقلیخان، پریرزاد و حاج حسن دایر

بود و ایشان ضمن رسیدگی به این مدارس، مبالغی را جهت تأمین مدرسین و طلاب اختصاص داده بود و مبلغی را بین طلاب خراسانی مقیم نجف توزیع می کرد و مبالغی را در اختیار فقرا می گذاشت و مقدار قابل اعتنایی نیز به فقرای شهرستان نهاوند می فرستاد، ایشان در اواخر حیات خود تا ۱۲۰ خروار زغال در فصل زمستان میان فقرا تقسیم می کرد.

علامه نهاوندی با توجه به سیره رایج بزرگان دین که در طول حیات خود تاسیساتی چون مدرسه، پل، مسجد و آب انبار به وجود می آوردند و موقوفاتی را برای نگهداری آنها در نظر می گرفتند، تصمیم گرفت ضمن انجام برخی از امور خیریه، موسسه‌ای به عنوان موقوفه نهاوندی ایجاد کند تا پس از وی نیز این خدمات ادامه یابد. به این منظور با حمایت عده‌ای از ارباب خیر، ۲۰۰۴ سهم پنجاه تومانی از کارخانه ریستدگی مشهد را خرید و اجازه داد تا حاج میرزا آقا حسینیان و حاج علی کازرونی، منافع سهام را با نظر ایشان در امور خیریه مصرف نمایند و پس از فوت وی با بهره گیری از این منافع، سوخت، جهت بینوایان مشهد خریده و قسمتی از آن را در نجف در اختیار طلاب خراسانی قرار دهند. وقف نامه این موقوفات به مهر مرحوم آیت الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی، مهر شده بود.

پس از ارتحال مرحوم نهاوندی حاج میرزا آقا حسینیان و حاج علی کازرونی تصدی این موقوفه را به عهده گرفتند. بخشی از درآمد موقوفات مذکور برای تأمین مدرسین و طلاب حوزه در سالهای ۱۳۲۹ هـ.ش به بعد هزینه می شد مقداری

هم برای آیت الله سید محمود شاهرودی به نجف فرستاده می شد تا میان طلاب خراسانی توزیع شود. مبلغی هم بوسیله حاج شیخ عزیز الله نهاوندی به فقرای نهاوند کمک رسانی می شد یا در میان افراد محروم مشهد توزیع می گردید.

فعالیت‌های سیاسی نهاوندی

هر چند حضور علامه نهاوندی در خراسان از سال ۱۳۲۸ هـ.ق گزارش شده است ولی آشنایی چهره‌های خراسان آن روز با ایشان موجب شد که در تاریخ ۱۴ مهر ۱۲۸۵ برابر با ۱۷ شعبان ۱۳۲۴ هـ.ق که مرکز از همه جا نماینده خواسته بود، ایشان را در کنار چهره‌های برجسته‌ای چون حاج میرزا حبیب الله مجتهد به منظور نظارت بر حسن اجرای انتخابات معرفی نمودند. با این حال ایشان در صدر مشروطیت روی خوشی به مسایل سیاسی نشان نمی داد و در محافل و انجمنها عضویت نیافت.

از رویدادهای مهم حیات اجتماعی - سیاسی مرحوم نهاوندی در مشهد، که پس از روی کار آمدن پهلوی دوم در ۲۷ فروردین ۱۳۲۵ (روی داد فرو نشاندن غائله ای بود که می رفت شهر را به آتش و خون یکشد. داستان از این قرار بود که در مشهد در یک کوچه‌ای چند کودک بازی می کردند و یک زن کلیمی در حین عبور با بچه‌ها درگیر شد و دست یکی از آنها را گرفت تا نزد مادرش شکایت برد ولی عده‌ای از مردم زن کلیمی را گرفته و کودک را از چنگش رهانیدند و این امر سبب شد تا علم‌ها برافراشته و پرچمهای هیأت های سینه زنی بالا رود و زمزمه جهود کشی بلند شد و شهرداری نتوانست از عهده مردم برآید و مردم به کوی کلیمیان واقع در محلات پایین خیابان

روی آوردند. ولی مرحوم علامه نهاوندی در محل حضور یافت و یک تنه جلوی مهاجمین ایستاد و کسی را یارای نافرمانی نماند. او با این عمل خود نشان داد که اسلام حافظ منافع اقلیت ها است مجله عالم یهود در این باره نوشت غروب سه شنبه ۲۷ فروردین ۱۳۲۵ روز اول عید مسیح عده‌ای قریب چهار صد نفر به محله عیدگاه هجوم آورده با مستمسکاتی به منزل های مردم وارد شده و عده زیادی را مجروح می نمایند ولی با دخالت پلیس متفرق می شوند، روز بعد یک ساعت از آفتاب گذشته، بار دیگر عده‌ای بیش از هزار نفر در کوچه ها جمع شده و هر کلیمی را به چنگ می آورند بی محابا کتک می زدند و زمام امور از دست پلیس خارج می شود. در این وقت آقای نهاوندی، یکی از علمای بزرگ شهر با وجود ضعف پیری مانع می شود و ار خونریزی فجیع جلوگیری می کند.

علامه نهاوندی، در طول حاکمیت رضا خان از کسانی بود که به طور مجاز کسوت روحانیت را بر تن کرد و در مسجد جامع گوهر شاد از امضا کنندگان تلگراف ضرورت موقوف شدن بی حجابی و کلاه پهلوی به رضا خان بود و به دعوت اسدی در دارالتولیه حضور یافت و از جواب تلگراف مطلع شد و در روز یکشنبه، ۱۲ ربیع الثانی ۱۳۵۴ هـ.ق در شمار بازداشت شدگان بود.

آثار و تالیفات نهاوندی

علامه حاج شیخ علی اکبر نهاوندی کتابخانه بسیار بزرگ و ارزشمندی داشت و کتابهای خطی زیادی را گرد آورده بود و مرحوم آقا بزرگ تهرانی در الذریعة در چند مورد از گنجینه‌های خطی این کتابخانه یاد کرده است.

۲۴. گلزار اکبری و لاله زار منبری در ۱۱۴ گلشن مرتب شده و در سال ۱۳۵۲ هـ. ق در ۴۱۵ صفحه در تهران به صورت سنگی به چاپ رسیده است.

۲۵. رجال شیخ علی اکبر (۱۱)

۲۶. الموارث، تقریر بحث استادش

سید محمد کاظم طباطبائی یزدی

۲۷. النفحات العنبریه فی البیانات

المنبریه به فارسی

۲۸. الید البیضاء فی مناقب الامیر و

الزهراء علیهما السلام

بیشتر آثار علامه نهاوندی

جنگ ها و مجموعه هایی است

که برای تبلیغ و ارشاد می توانند

مؤثر باشند و آگاهی اصناف و

طبقات جامعه را نسبت به معارف

دینی بالاتر برند و می توان این

منابع را خطابه های مکتوب نام

نهاد. در آغاز کتاب خزینه الجواهر

خودوی نوشته است «چنین گوید

متعطش زلال رحمت خداوندی المذنب

علی اکبر بن حسین نهاوندی المجاور فی

المشهد المقدس و الدایر فی اطراف مرقد

العلوی اصلح الله له احوال داریه و اذاقه

حلاوة نشاتیه، که چون مدت مدیدی

است به حسب تکلیف و التزام در

ماههای مبارکه صیام و عشره اولی از

محرم الحرام هر عام به صعود بر منبر از

برای تذکر نفس سرکش خود و استماع

برادران عوام به بیان نصایح و مواعظ،

قیام و اقدام می نمایم و در این سنین

متمادیه و اعوام متوالیه واقف شدم بر

کثیری از نوادر تفاسیر و اخبار و عاکف

گردیدم و سیر ثبیری از مواعظ و

حکایات اخبار که هر کدام از آنها زنگ

در مناقب حضرت زهرا و الکواکب

الدری فی نکت اخبار مناقب امیر

المومنین (ع) که در سال ۱۳۶۰ هـ. ق به

چاپ رسیده است. و العبقری الحسان فی

تواریخ صاحب الزمان که خود دارای پنج

جلد است، الزخرف الاخضر فی ظهور

الحجة المنتظر، المسلك الازفر فی

معجزاته، الصبح الاسفر فی اثبات

المهدویة، الیاقوت الاحمر فی من یراه،

النجم الازهر فی علائم ظهوره) که در سال

۱۳۶۳ هـ. ق چاپ شده اند. (۷)

۱۲. لمعات الانوار در حل مشکلات

آیات و اخبار، فارسی است و چاپ شده

است.

۱۳. مفرح القلوب و مفرح الکروب

در باره قصه و حکایت به زبان فارسی، در

تهران به صورت سنگی چاپ شده است.

۱۴. عناوین الجمعات فارسی است و

در حدود ۴۸ عنوان به تعداد جمعه های

سال تبویب شده است و نام دیگر آن

وسيلة النجاة است و در سال ۱۳۳۲ تا

عنوان پنجم به چاپ رسیده بود که بنا به

گزارش شیخ آغا بزرگ تهرانی در

الذریعة، مولف به حج مشرف شد و کتاب

خود را به پایان نبرد.

۱۵. رساله العبید الی مراحل التوکید.

۱۶. رشحة الندی فی مسألة البداء

۱۷. رساله صلاة المسافر تقریر

درسهای استاد خود شیخ محمد طه نجف.

۱۸. طور منینا در شرح حدیث کساء

۱۹. عناوین اللمعات فی شرح دعاء

السمات

۲۰. الفتح المبین فی ترجمة الشیخ

علی الحزین

۲۱. الفوائد الکوفیة فی رد الصوفیة

علامه نهاوندی در شمار علمای پر
تالیف است، او بخشی از زندگی خود را
در تالیف و تصنیف گذراند، بخصوص
پس از عدم مساعدت مزاج، منبر را به
تالیف و تصنیف تبدیل کرد. تعداد و
تنوع آثار او نمایانگر آگاهی ایشان به
علوم دینی و تسلط به تاریخ، حدیث و
تفسیر است. از آثار ایشان می توان به
موارد زیر اشاره کرد:

۱. انهار التوابع فی اسرار المصائب

۲. البیان الرفیع فی احوال الخواجه

ربیع که در سال ۱۳۴۱ هـ. ق تالیف و در

سال ۱۳۴۸ هـ. ق در تهران چاپ شده است.

۳. کشکول الجنة العالیة و الجعبه

الغالیة

۴. جواهر الزواهر فی شوارذ النوادر،

مشمول بر ۳۳۳ جوهرة

۵. جواهر الکلمات فی النوادر و

المتفرقات

۶. حاشیه اصل البرائه فرائد الاصول

۷. رساله الحقیقة و المجاز

۸. راحة الروح فی شرح حدیث «مثل

اهل بیتی کسفینه نوح» فارسی است و در

سال ۱۳۴۱ هـ. ق از نوشتن آن دست کشیده

و در سال ۱۳۵۱ به چاپ رسیده است.

۹. جنتان مدهامتان در ۲ جلد. جلد

اول در ۱۳۵۳ هـ. ق و دوم در سال

۱۳۵۴ هـ. ق به چاپ رسیده است.

۱۰. خزینه الجواهر فی زینة المنابر

در سال ۱۳۳۶ هـ. ق از تالیف آن فارغ شد

و در یک مجلد بزرگ در سال ۱۳۵۸ به

چاپ رسیده است. بعدها چاپهای

مستعدی از آن از سوی کتابفروشی

اسلامیه تهران صورت گرفت.

۱۱. انوار المواهب فی اسرار المناقب

این اوقات با برکات که سنین هجرت به یک هزار و سیصد و سی و چهار رسید و حضرت واهب العطا یا هم نعمت مجاورت قبر منور حضرت ثامن الائمه را روحی و ارواح العالمین لتراب عتبة الغداء بر این عاصی نامه سیاه لایق دیده، لذا فرصت را غنیمت داشته و همت بر جمع آن مستفرقات گماشته و از آنها آنچه را که میسر و مقدور و در لوح تقدیر تحریر آن از این حقیر بر قلم قدرت مزبور افتاده بود، نگارش دادم.»

وی در آثار خود ضمن بهره گیری از آراء عقلا و عرفا و علما، جابه جا آراء و نظریات خود را در بیشتر مسائل به طور مستدل و قویم مطرح می کند. از این رو آثار ایشان به هر دو لحاظ و دارا بودن نکات حکمی و تمثیلی مورد توجه همه اهل نظر بوده است و در

اجازة العلامة المحقق الميرزا محمد باقر الخراساني في شرح كتابها

بسم الله الرحمن الرحيم... خداوند ممتحن باشد، و هیچ مدافع من نماند... (The text in this section is a dense Persian scholarly commentary, likely a preface or introduction to a book. It discusses the author's intentions and the nature of the work, mentioning various theological and philosophical points. The text is written in a classic, elegant script characteristic of the Qajar or Reza Shah era.)

- کف لثیم چیزی از مال دنیا بیرون نیاید و در کف کریم مال دنیا قرار نیابد
- چنانچه آب را هرگاه نگاه داری نمایی باعث خرابی می شود، همچنین مال دنیا چون نگهداری شود باعث تلف شدن جان می گردد
 - چنانچه آب زیاد باعث فساد زرع است و موجب تباهی آن می شود، مال زیاد هم موجب فساد قلب و ادبار او از خدا است.
 - چنانچه علی رغم داشتن آب از رطوبت آن نمی توان پرهیز کرد، همچنین دنیادار از فتنه های مال پرهیز ندارد
 - چنانچه آب هرگاه به درجه گر کرده برسد، نجس نمی شود مگر وقتی که متغیر شود به طعم یا رنگ یا بو، مال دنیا نیز هرگاه زیاد شود در دست مؤمن تا وقتی که باعث دگرگونی صفای او نشود، صاحب خود را ضرر نمی رساند. (۱۴)

پی نوشتها:

- المسلات فی الاجازات ج ۲ ص ۳۷۶
- ج ۲ ص ۱۶۰-۱۵۹۹
- روزنامه آفتاب شرق ۲۹ مهر ۱۳۲۷
- الذریعه ج ۲۶
- الذریعه ج ۲۵ ص ۲۷۷
- الذریعه ج ۱۸ ص ۱۸۶
- الذریعه ج ۱۵ ص ۳۲۴
- الذریعه ج ۱۸ ص ۳۲۴
- الذریعه ج ۲۱ ص ۳۶۰
- الذریعه ج ۱۵ ص ۸۴
- الذریعه ج ۱۰ ص ۱۳۷
- الذریعه ج ۲۲ ص ۲۲۸
- ۱۳ / بونس ۲۴
- خزینة الجواهر فی زینة المنابر، تهران انتشارات اسلامیة ص ۱۷۲-۱۶۳

- طول چندین دهه از کتابهای رایج و مطلوب گشته است. از باب نمونه، علامه نهاوندی در همان کتاب خزینة الجواهر فی زینة المنابر، در تفسیر آیه «مثل الحیوة الدنیا کما انزلناه من السماء فاختلط به نبات الارض»^(۱۳) به این نکات لطیف اشاره می کند:
- چنانچه آب قرار ندارد و هر آن در یک محل است، مال، عزت و ریاست دنیوی نیز بی قرار است، چه بسا اشخاصی که صبح امیر بوده اند و شب اسیر و دستگیر
 - چنانچه آب برای انسان و محیط حد متعادلس نافع و کثیر و اندکش مضر است، مال دنیا و شؤونات دنیوی نیز کمش برای صیانت ما خوبست ولی زیادش مضر
 - چنانچه شوره زار آب را در خود می بلعد و هیچ زرمی به بار نمی آورد ولی زمین پاک با آب آباد شده و به زراعت می نشیند، مال دنیا نیز موجب تمیز انسان لثیم از کریم است. مال دنیا برای انسان لثیم مثل آب است برای شوره زار و برای انسان کریم مثل آب است برای زمین پاک و طیب، پس از

